

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-
ДОРОЖНІЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**КРУПСЬКА Л.П., доцент, к.е.н.
БЕРЕЖНИЙ В.М., професор, к.е.н.
ЧАВИКІНА Ю.Б., асистент**

ЕКОНОМІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ХАРКІВ
2007**

КОНЦЕПЦІЯ 5

ДІЙОВІ ОСОБИ ЕКОНОМІКИ

ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ

Кожна людина, підприємство, держава виконують роль як покупця так і продавця, взаємодіють на різних ринках та є взаємозалежними.

*Як дійові особи економіки, учні усвідомлять, що головною рушійною силою в ринковій економіці є досягнення власного економічного інтересу. **Споживачі** мають намір таким чином витратити свої гроші, щоб отримати якомога більше задоволення; **виробники** прагнуть максимізації прибутку; **наймані працівники** бажають продати свою працю якомога дорожче й при цьому мати кращі умови праці; **власники грошових заощаджень** прагнуть розмістити їх під якнайбільші відсоткові ставки. **Як відповідальні громадяни, учні зрозуміють, що всі дійові особи взаємодіють в ринковій економіці і при цьому реалізують не тільки свої інтереси, але й інтереси суспільства.***

Основні поняття: Дійові особи економіки. Домогосподарство. Підприємство (фірма). Держава. Види ринків. Кругообіг економічної діяльності. Гроші та їх роль в кругообігу.

Ключові питання:

1. Дійові особи економіки.
2. Гроші та їх роль в кругообігу.
3. Кругообіг економічної діяльності.

1.ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1.1. Дійові особи економіки

Ринок - це спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому механізмі цінових сигналів.

В сучасних умовах ринкові зв'язки охоплюють всю систему і всіх суб'єктів економічних відносин. До складу ринку входять і підприємці, і працівники, що продають свою працю, і кінцеві споживачі, і власники позичкового капіталу, і власники цінних паперів і т.д.

Основних суб'єктів ринкового господарства прийнято поділяти на три групи: домашнє господарство, бізнес (фірма) і держава.

Домашнє господарство - основна структурна одиниця, що функціонує в споживчій сфері економіки. Вона може складатися з однієї чи більше осіб. У рамках домашнього господарства споживаються кінцеві продукти сфери матеріального виробництва і сфери послуг. Домашні господарства є власниками і постачальниками факторів виробництва в ринковій економіці. Гроші, отримані від продажу послуг праці, капіталу, природних ресурсів витрачаються для задоволення особистих потреб (а не для нарощування прибутку).

Бізнес - ділове підприємство, що функціонує з метою одержання доходу (прибутку). Воно припускає вкладення в справу власного чи позичкового капіталу, дохід від якого витрачається не просто на особисте споживання, а для розширення виробничої діяльності. Бізнес є постачальником товарів і послуг у ринковому господарстві.

Уряд представлений головним чином різними бюджетними організаціями, що не мають на меті одержання прибутку, а реалізують функції державного регулювання економіки.

Одна і та сама людина (дорослий член суспільства) може бути в складі і домашнього господарства, і бізнесу, і урядового закладу. Наприклад, працюючи державним службовцем, ви є представником урядової організації; володіючи цінними паперами певної корпорації, ви представляєте бізнес; витрачаючи свій дохід з метою особистого споживання – ви представляєте домашнє господарство. Відповідно сучасна ринкова економіка - це ціла система ринків: товарів і послуг, праці, позичкових капіталів, цінних паперів, валютних ринків і ін.

Найважливішими умовами виникнення ринку є **суспільний поділ праці і спеціалізація**. Перша з цих категорій означає, що в кожному більш-менш численному співтоваристві людей ніхто з учасників господарства не може жити за рахунок повного самозабезпечення усіма виробничими ресурсами, всіма економічними благами. Різні групи виробників займаються окремими видами господарської діяльності. Це й означає спеціалізацію у виробництві тих чи інших благ та послуг. Спеціалізація, у свою чергу, визначається принципом **порівняльної** переваги, тобто здатністю робити продукцію при відносно меншій альтернативній вартості.

Умовою виникнення ринку є і **економічна відособленість** суб'єктів ринкового господарства. Адже обмінюються благами, створеними на основі суспільного поділу праці і спеціалізації, цілком незалежні, автономні в прийнятті господарських рішень виробники. Економічна **відособленість** означає, що тільки сам виробник вирішує, що

робити, як робити, кому і де продавати створену продукцію. Адекватним правовим режимом стану економічної **відособленості** є режим приватної власності. На останньому висновку необхідно зупинитися докладніше.

Чи може узгагалі виникнути ринок будь-якого товару, якщо в суспільстві відсутні "правила гри", що наділяють суб'єктів господарства тими чи іншими правами? Хто стане спеціалізуватися, наприклад, на виробництві картоплі з метою наступного обміну її на іншу необхідну продукцію, якщо за законом земельна ділянка в будь-який час може бути конфіскована на користь чи держави, чи інших осіб; виробник картоплі позбавлений права на доход (повинний безкоштовно здавати продукцію державі); не існує права продажу і спадкування земельної ділянки і т.д. Звичайно, можна змусити виробляти картоплю примусово, але тоді ми не можемо говорити про ринок, тому що перед нами буде приклад ієрархічної системи господарства. "Ринки можуть існувати тільки для продуктів, права власності на які можуть легко встановлюватися, реалізовуватися і передаватися" (Хайман).

І, нарешті, важливою умовою виникнення ринку є **вільний обмін ресурсами**. Адже суспільний поділ праці, спеціалізація й обмін можуть існувати і в ієрархічних системах, де Центр визначає кому і що робити, кому і з ким обмінюватися зробленою продукцією. Тільки вільний обмін, що існує у спонтанних (стихійних) порядках, дозволяє сформуватися вільним цінам, які будуть підказувати господарським агентам найбільш ефективні напрямки їхньої діяльності.

Функціонування ринку визначають п'ять основних принципів:

1. приватна власність;
2. свобода підприємництва та вибору;
3. особистий інтерес;
4. конкуренція;
5. система цін як механізм координації.

1.2. Гроші та їх роль в кругообігу

Суспільний поділ праці між хліборобами, скотарями і ремісниками породив потребу обмінюватися продуктами своєї праці, що внаслідок цього ставали товарами. Одночасно виникла економічна проблема: як – у яких мінових співвідношеннях – одне плем'я, що, наприклад, займається тваринництвом, зможе вигідно обміняти надлишки м'яса, які утворилися в нього, на зерно, вироблене хліборобами. Знайти задовільну відповідь тоді було неможливо. Спочатку не було певного загальновизнаного усіма **еквівалента**, за допомогою якого можна вимірювати вартість всіх інших товарів. Простий первісний обмін однієї корисної речі на іншу був **випадковим і одноразовим**.

Поступово люди стали виготовляти все більшу кількість різноманітних товарів. В історичному розвитку обміну і виникнення грошей велику роль відіграє **спеціалізація**. **Спеціалізація** – зосередження зусиль кожного з учасників господарського життя суспільства на здійсненні тільки одного визначеного виду діяльності. Власник певного товару міг виміняти цей товар на декілька

інших корисних продуктів, кожний з яких виступав йому еквівалентом. Однак і в цьому випадку одна річ безпосередньо обмінювалася на інше благо, що не завжди влаштовувало продавців і покупців. Якщо, припустимо, власник тканини хотів купити хутро, а торговець хутра мав потребу в м'ясі, то обмін ставав або неможливим або занадто складним. Подібні проблеми в обміні виникають і дотепер при бартерній торгівлі (прямому обміні товару на товар).

Коли виробництво й обмін товарів стали регулярними, то в кожній країні та у великих економічних регіонах з'явилися на місцевих ринках **загальні еквіваленти** – найбільш ходові продукти, на які можна було обмінювати інші товари. Наприклад, у греків і арабів це була худоба, у слов'ян – хутро. Історики знайшли свідчення того, що у народів світу роль грошей відігравали самі різні товари: сіль, бавовняні тканини, мідні браслети, золотий пісок, коні, мушлі і навіть сушена риба.

Наприклад, в XV ст. в Ісландії платіжним засобом слугувала сушена риба, і тому тодішній довідник цін (прейскурант) мав такий вигляд:

за підкову	- 1 рибина;
за пару жіночих чобітків	- 3 рибини;
за барило вина	- 100 рибин;
за барило вершкового масла	- 120 рибин.

Однак торгівля, що розвивається, не могла базуватися на різних місцевих еквівалентах. У результаті виділився один, визнаний усіма народами **загальний еквівалент** – **гроші**. Для виконання ролі грошей найбільше підійшло **золото** – шляхетний метал, що має великі

можливості для зберігання. Золото має також інші необхідні для загального еквівалента якості:

- подільність на довільні за розміром частини;
- портативність (завдяки великій питомій вазі золота було потрібно менше, в порівнянні, наприклад, з міддю);
- наявність в достатній кількості для обміну (більш шляхетний метал - платина -зустрічається в природі не так часто як золото);
- велику вартість (видобуток одного грама золота вимагає великих витрат праці).

Отже, **гроші – особливий товар**, що став єдиним загальним еквівалентом. Оскільки самі гроші (золото) є загально визнаним втіленням вартості, то вони стали виступати свого роду еталоном – вимірником вартості всіх товарів.

З появою грошей простий товарообмін, що відбувався за формулою $T_1 - T_2$, був замінений обміном, що має формулу $T_1 - G - T_2$ (T_1 і T_2 – різні товари, G – гроші). Гроші перетворилися в незамінного і впливового посередника в обміні одного блага на інше.

Економічна сутність і роль грошей знаходить свій прояв в їхніх **функціях**.

Гроші виконують функцію **міри вартості**: вимірюють вартість усіх товарів. Вартість речі, виражена в грошах, - його **ціна**. Для визначення ціни продуктів самі гроші не потрібні, оскільки продавець товару встановлює його ціну подумки (ідеально виражає вартість у грошах).

У функції **засібу обігу** гроші виступають як посередник на ринку товарів та послуг. У даному випадку гроші не затримуються довго в руках покупців і продавців і переходять з рук у руки, виконуючи розглянуту функцію тимчасово. Ця обставина привела, врешті решт, до заміни повноцінних грошей неповноцінними.

Первісно золото виконувало функцію засобу обігу в злитках. Щоб не зважувати золото при здійсненні кожного акту обміну, спочатку окремі купці, а потім і держави стали надавати невеликим злиткам золота визначену стандартну форму і ставити на них відповідний штамп. Золото як гроші одержало форму **монети**.

При використанні монети поступово стиралися, втрачали свою вагу. Однак на ринку вони приймалися як повноцінні гроші, хоча наявна в них кількість золота зменшувалася. В результаті реальний зміст золота в монеті відокремився від номінального (зазначеного на ній). Держава стала замінити повноцінну золоту монету на неповноцінні срібні і мідні знаки. Ця практика надалі призвела до випуску чисто номінальних знаків вартості – **паперових грошей** як заміників металевих монет. Цим було доведено, що повноцінні гроші – при виконанні ними функції засобу обігу – можна замінити символами вартості.

Якщо продавець одержав за свій товар гроші, але не став відразу ж витратити їх на придбання потрібних йому речей, то процес обігу переривається. Тоді гроші починають виконувати функцію **засобу утворення скарбів (засобу нагромадження)**: вони накопичуються як представники багатства взагалі. Дивна властивість грошей як засобу заощадження – їхня здатність на довгі роки зберігати для свого

власника можливість одержання життєвих благ. У цьому випадку гроші виступають як "законсервоване споживання". Ці "консерви" можна накопичувати, щоб потім використовувати в момент, коли того побажає їхній власник. Звичайно, гроші – не єдина форма скарбів. На цю роль претендують інші цінності: нерухомість (земельні ділянки чи будинки), твори мистецтва, антикваріат, коштовності, колекції марок чи монет і навіть – підвали із запасами вина. Все це при необхідності можна продати, щоб виручені кошти направити на задоволення своїх поточних потреб. Але в порівнянні з іншими формами заощаджень гроші мають значну перевагу – вони більш ліквідні. **Ліквідність – ступінь легкості, з якою певне майно може бути перетворене власником у готівку.**

Нагромадження скарбів у грошовій формі має для їхнього власника певні втрати. Ці втрати породжуються двома причинами:

- втраченою можливістю одержання доходу. Гроші могли б принести доход при вкладенні їх у комерційні операції;
- знецінюванням грошей в результаті зростання цін.

Тому вибір форми нагромадження скарбів – складна економічна задача, вирішувати яку доведеться всім – і професійним економістам, і простим громадянам, яким вдалося зробити невеликі заощадження.

Цікаві історичні факти.

- Монети, які нині чеканять на державних монетних дворах, – це найдавніший вид грошей: у Стародавній Греції монети почали чеканити ще в VIII – VII вв. до н.е. У Римі перший монетний двір був заснований при храмі Юнони-Монети, звідки і пішла назва "монета". Матеріалом для виготовлення

монет зазвичай слугують спеціальні сплави, що мають стійкість до стирання оскільки монета так швидко переходить з рук в руки, що м'який метал не прослужував би і року. Метал, що йде на виготовлення монети, не повинен реально коштувати стільки, скільки на ній зазначено. Ця аксіома дозволила монархам усього світу займатися “псуванням монет” - так називали в старовину виготовлення монет, метал яких коштував дешевше за номінал. Наприклад, за час свого правління Петро I удвічі знецінив карбованець, скоротивши саме в такій пропорції кількість срібла, що витрачалося на карбування карбованця. При правлінні Олексія Михайловича, що повелів вилучити з обігу всі срібні монети, а замість них карбувати монети того ж номіналу, але з міді, грошовий експеримент закінчився повстанням у 1623 р., що ввійшло в історію за назвою “Мідного бунта”.

- Паперові гроші - відносна новинка грошового світу. Уперше вони були пущені в обіг в Стародавньому Китаї в IX ст. Утім, і в інших країнах широко користувалися заміниками “дійсних грошей”, тобто монет із шляхетних металів. Номінал таких знаків оплати засвідчувався печаткою государя чи особистою печаткою купця або банкіра. Наприклад, на Русі замість грошей використовували шматочки штемпельованої шкіри. А в Китаї імператор Хубілай у XIII в. повелів чеканити гроші з кори шовковичного дерева, завіряючи їх своєю імператорською печаткою.

- У країнах західної цивілізації піонером у справі широкого випуску паперових грошей стали Північноамериканські Штати (передтеча нинішніх Сполучених Штатів Америки) – у 1690 р. такі грошові знаки став друкувати штат Массачусетс. У Європі першою вирішила перейняти американський досвід Франція – у 1716-1720 р. відомий економіст і банкір Джон Ло почав друкувати банкноти Королівського банку.
- Виявляється, знайоме усім слово "газета" зобов'язано своїм походженням дрібній мідній монеті "газета", що чеканила в XVI в. Венеціанська республіка. Коли в 1566 році у Венеції з'явилося перше друковане видання "Письмові відомості", то його вартість була визначена в одну газету. До цього так звикли, що назва монети міцно закріпилася за назвою видання. Пізніше з італійської слово "газета" перейшло в інші мови.

Кількість грошей в обігу. Тривалий досвід використання грошей навчив людей істині: платіжних засобів у країні повинно бути рівно стільки, скільки потрібно для нормального руху торгівлі і виробництва, - не більше, не менше. Існують дві основні форми грошей: готівкові і безготівкові. **Готівкові гроші** – паперові гроші і розмінна монета, що фізично переходять від покупця до продавця при розрахунку за товар чи при здійсненні інших платежів. Вони випускаються центральними (державними) банками за дорученням держави. Саме центральним банкам дано виключне право випуску банкнот (емісія грошей). **Емісія грошей** – випуск у обіг додаткової кількості грошових знаків.

Від чого ж може залежати необхідна країні кількість грошей? Насамперед, це кількість товарів, що продаються на ринках цієї країни, і їхні ціни. Якщо пропозиція товарів і ціни продажу вже сформувалися, то очевидно, що для технічного забезпечення торгівлі потрібна відповідна кількість грошових знаків. Іншими словами, грошей у країні повинно бути стільки, щоб торгові угоди за сформованими цінами могли здійснюватися безперебійно. Досягнення цієї мети залежить ще від одного фактора – швидкості обігу грошей. **Швидкість обігу грошей** – кількість угод, які кожна грошова одиниця обслуговувала протягом року. Наприклад, припустимо, що в якійсь країні за рік було продано товарів і послуг на 10млн. грошових одиниць, а в обігу знаходилося 2млн. грошових одиниць. На протязі року одна грошова одиниця обернулася п'ять разів ($10/2$). По динаміці швидкості звертання грошей можна зробити висновок про стан всієї економіки країни. Якщо вона розвивається стабільно, то швидкість обігу грошей буде незначно постійною (можливі лише незначні коливання).

Більшість економістів для розрахунку кількості грошей у обігу користуються формулою, запропонованою американським економістом І. Фішером: $M \times V = P \times Q$, де M – грошова маса; V – швидкість обігу грошей; P – рівень товарних цін; Q – кількість товарів. Відповідно до даної формули, рівень товарних цін визначається за формулою $P = \frac{MV}{Q}$, тобто добутком маси грошових знаків та швидкості їхнього обігу, поділеним на кількість товару. На підставі цієї формули Фішер робить висновок, що вартість грошей обернено пропорційна їх кількості. Формула Фішера дозволяє нам у першому наближенні пояснити феномен інфляції з погляду порушень у сфері

паперово-грошового обігу. **Інфляція** – це знецінення грошей, що супроводжується зростанням середнього рівня товарних цін. У рівнянні обміну показник **M** відбиває не тільки кількість готівкових (кредитно-паперових і металевих розмінних) грошей, але і безготівкову грошову масу (чекові депозити). Сучасний грошовий обіг в більшості країн – це майже на 90% безготівковий обіг (кредитні картки, електронні гроші).

1.3. Кругообіг економічної діяльності

Координаційним механізмом, який приводить рішення домогосподарств і підприємств у відповідність одне з одним, є ринкова система, зокрема ринки ресурсів і продуктів.

Розглянемо взаємодію ринкових суб'єктів через аналіз схеми “Кругообіг ресурсів, продуктів і доходу”.

У верхній частині схеми зображено **ресурсний ринок**. Тут домогосподарства, які безпосередньо або опосередковано (через власність на ділові підприємства) володіють всіма економічними ресурсами, постачають ці ресурси підприємствам.

Підприємства потребують ресурсів, бо саме останні є засобом, за допомогою якого фірми виробляють товари і послуги. Взаємодія попиту і пропозиції на величезну кількість трудових і матеріальних ресурсів встановлює ціну на кожен з них. Платежі, які здійснюють фірми за придбані ресурси, є витратами цих підприємств, але

водночас вони становлять потоки заробітної плати, ренти, процента і прибутків домогосподарств, що постачають ці ресурси.

Тепер розглянемо **ринок продуктів**, показаний у нижній частині схеми. Грошовий дохід, що його отримують домогосподарства від продажу ресурсів, не має реальної цінності. Споживачі, образно кажучи, не можуть їсти чи вдягати паперові гроші або монети. Тому через видатки грошового доходу домогосподарства висловлюють свій попит на величезну кількість товарів і послуг. Водночас підприємства поєднують ресурси, які вони придбали, для виробництва і пропозиції товарів та послуг на тих же ринках. З точки зору фірм потік споживчих видатків на товари і послуги становить виторг, або надходження від продажу товарів та послуг.

Ціни, що сплачуються за використання землі, праці, капіталу та підприємницьких здібностей, визначаються на ресурсному ринку, показаному у верхній частині схеми. Фірми виявляють попит, а домогосподарства забезпечують пропозицію на цьому ринку. Ціни на готові товари і послуги визначаються на ринку продуктів, розміщеному у нижній частині схеми. На цьому ринку уже домогосподарства виявляють попит, а фірми забезпечують пропозицію.

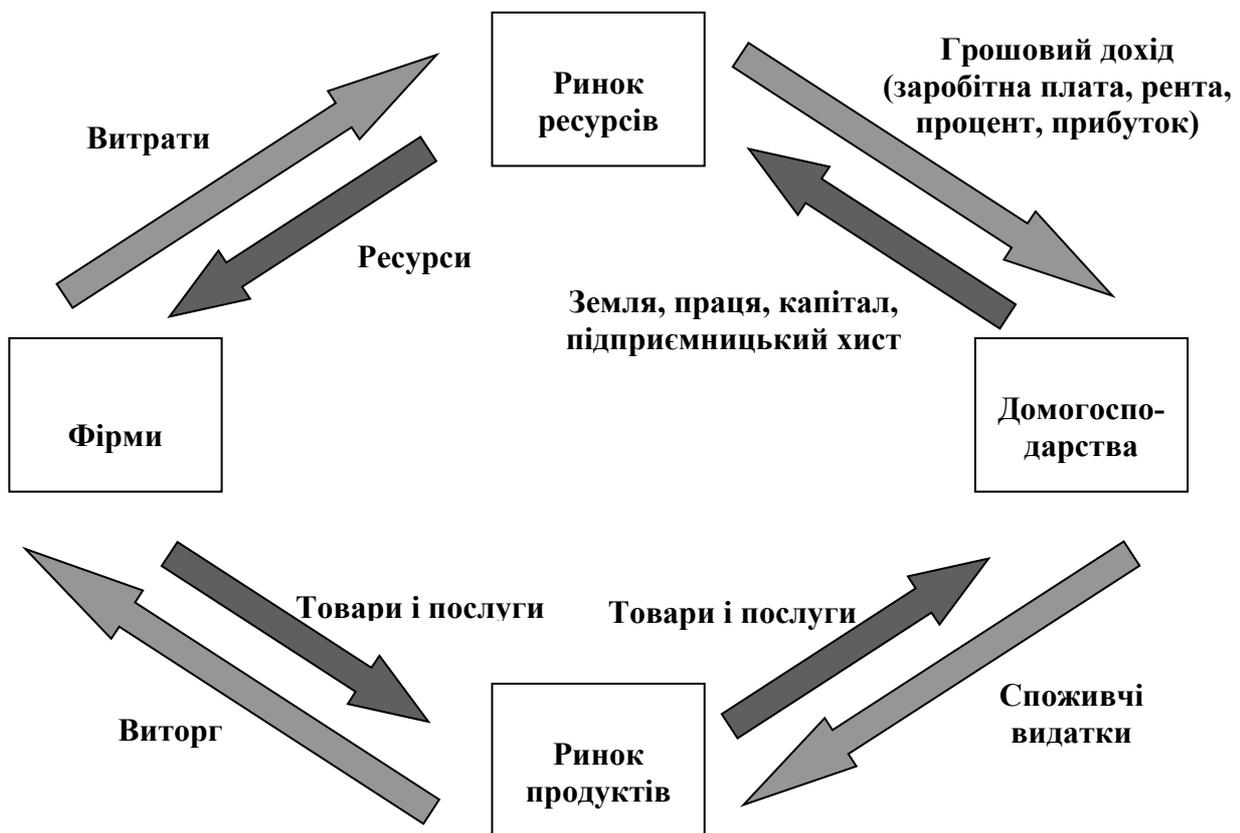

Рисунок 1 – Кругообіг ресурсів, продуктів і доходу

Модель кругообігу демонструє складне взаємопов'язане переплетіння процесів прийняття рішень та економічної діяльності. Домогосподарства і фірми є учасниками обох основних ринків, але в кожному випадку діють як протилежні сторони. На ресурсних ринках фірми діють як покупці, тобто на боці попиту, а домогосподарства – як власники ресурсів і постачальники, - є продавцями, тобто на боці пропозиції. На ринку продуктів вони міняються позиціями: домогосподарства, як споживачі, є покупцями і перебувають на боці попиту, а фірми є продавцями і перебувають на боці пропозиції.

Кожна група з цих економічних одиниць і купує, і продає.

В сучасній системі ринків можна виділити наступні галузі ринкової діяльності.

Ринок ресурсів називають так тому, що йдеться про обмін або продаж ресурсів – *землі, праці та капіталу*.

Ринок землі (природних ресурсів) – це купівля та продаж земельних ділянок, джерел сировини, тобто багатства, створеного природою.

Ринок капіталу (капітальних ресурсів) – це купівля та продаж виробничих споруд, устаткування, енергії.

На **ринку праці (робочої сили, робочих місць)** продаються і купуються трудові можливості людей. Це ринок найму працівників.

На **ринку товарів і послуг** відбувається обмін готовими товарами і надання різноманітних послуг.

На **ринку споживчих товарів** продаються продовольчі товари, одяг і предмети домашнього вжитку.

Ринок позичкових капіталів – це сфера купівлі і продажу тимчасово вільних коштів, які використовуються у виробничих цілях.

Ринок цінних паперів – це ринок акцій, облігацій і інших коштовних документів, що приносять дохід.

Ринок валют – це представляють національні і міжнародні установи, через які здійснюється купівля, продаж, обмін іноземних грошових одиниць і грошові розрахунки з іншими державами.

Ринок інновацій – це ринок наукових і дослідно-конструкторських розробок, готових для технологічного освоєння у виробництві.

Ринок духовних благ – це сфера платної реалізації продуктів інтелектуальної діяльності вчених, письменників, художників.

Варто виділити **ринок послуг**, діяльність якого пов'язана з продажем комунальних, транспортних, освітніх, медичних, консультаційних та інших послуг.

Ринок грошей – це особлива форма ринку, де можна придбати в борг, у кредит грошові засоби та капітальні вкладення. Ключовою установою на цьому ринку є банк.

Проаналізувавши ринковий кругообіг, ми можемо визначити функції ринку:

По-перше, через ринок здійснюється регулювання виробництва товарів і послуг, тобто визначається: що виробляти, як виробляти та для кого виробляти.

По-друге, через ринок здійснюється зв'язок виробників і споживачів. Кожна людина є водночас і покупцем і продавцем. Вона купує товари необхідні їй для життя або для виробництва власних товарів, а на ринку продає вироблену продукцію, чи свою робочу силу, чи майно.

По-третє, через ринок ведеться облік витрат на виробництво продукції. Ринок визначає не тільки те, що необхідно виробити, а й рівень витрат, на які споживач може погодитись, аби отримати дану продукцію. На ринку користується попитом тільки та продукція, яка може бути придбана за прийнятними для покупця цінами. Виробника ж влаштовує тільки та ціна, яка відшкодовує виробничі витрати і гарантує прибуток.

I, **по-четверте**, ринок диференціює виробників у процесі конкуренції. За умови ринкової конкуренції здатне вижити лише те підприємство, в якого витрати на виробництво одиниці продукції менші, а прибуток більший порівняно з конкурентами. Якщо витрати перевищують ціни, підприємство зазнає збитків і звільняє місце для більш ефективного виробництва.

Диференціація виробників – це водночас розвиток ефективних підприємств і розорення не ефективних. Конкуренція виробників зазвичай сприяє зниженню ціни й підвищенню якості продукції. Саме в цьому найбільш зацікавлений споживач.

Висновки:

- Дійові особи економіки – це домогосподарства, фірми та держава.
- Гроші – особливий товар, який виконує роль загального еквівалента
- Економічними основами виникнення та існування ринку є розподіл праці та спеціалізація, а також економічна відособленість товаровиробників
- Основні принципи функціонування ринку: приватна власність, свобода підприємництва та вибору, особистий інтерес, конкуренція, система цін
- Економічний кругообіг – це взаємопов'язаний рух ресурсів, товарів, послуг, доходів у вигляді потоків між господарськими суб'єктами
- Уряд може змінювати розподіл доходу, перерозподіляти ресурси і регулювати рівень ділової активності. Структура податків і трансфертних платежів може вагомо впливати на розподіл доходу.

2. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

2.1. Дійові особи економіки

© Національна Рада з економічної освіти (НРЕО), Нью-Йорк, США. Використано за дозволом НРЕО. Тільки для використання у класі. Передрук або копіювання без письмового дозволу НРЕО заборонено.

Щоб підготувати аудиторію до сприйняття “правил гри” в ринковому кругообігу, необхідно засвоїти цілі та поведінку кожної дійової особи. Для цього можна організувати виставу “Дійові особи економіки”. Така форма дозволяє повторити вивчений матеріал. Викладач роздає картки з назвою ролі, яку будуть виконувати студенти. В певній послідовності надає слово для представлення ринкових об'єктів та суб'єктів.

1. Першим слово надається **домогосподарствам**.

- Вони повинні розповісти про те, хто представляє домогосподарство, чим воно володіє, на якому ринку воно виступає продавцем, а на якому – покупцем, яка основна мета домогосподарства.

2. Домогосподарства завжди володіють **виробничими ресурсами**. Слово надається:

- **Природним ресурсам** (повна характеристика цього виду ресурсів).
- **Трудовим ресурсам**.

– **Капітальним ресурсам.**

3. Домогосподарствам протистоїть бізнес (**фірма**)

– Актор у ролі фірми розповідає про основну мету фірми та про її дії в ринковому кругообігу.

4. Фірми виробляють **товари та послуги**. Надається слово товарам. Необхідно повторити споживчі та інвестиційні товари; товари-компліменти; товари-субститути.

“Послуги” повинні розповісти про послуги для споживачів (домогосподарств) та для фірм. Споживчі послуги: хімчистка, пральня, парикмахерська, юридичні консультації, транспортні послуги, банківські послуги. Послуги для фірм: юридичні банківські, аудиторські, реклама, інформація.

Коли представлялись домогосподарства та фірми, напевно була висловлена необхідність **грошей**. Фірми повинні мати гроші, щоб придбати виробничі ресурси, а домогосподарства витрачати свої грошові доходи на придбання товарів та послуг.

2.2. Гроші та їх роль в кругообігу

В цій концепції учні знайомляться тільки з об'єктивною необхідністю виникнення грошей та їх місце в кругообігу ресурсів, товарів та послуг. В концепції 15 “Гроші і банки” ця категорія буде розкрита більш детально. Тому рекомендується заслухати невеличкі доповіді учнів з історії виникнення грошей, а також повідомлення про сучасні види “захисту” паперових грошей.

Щоб засвоїти функції грошей, необхідно приготувати картки (Роздаткові матеріали 5.3) з конкретною інформацією про здійснення операцій за допомогою грошей. При цьому необхідно визначити одну із функцій: міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження.

Відповіді:

1 – засіб обміну, 2 – засіб обміну, 3 - міра вартості, 4 - засіб обміну, 5 - міра вартості, 6 - засіб нагромадження.

Доцільно показати взаємозв'язок між інфляцією і кількістю грошей, для чого розв'язуємо задачу за формулою Фішера.

Задача

В країні за певний час грошова маса зросла на 3%, а кількість обертів грошової одиниці зросла з 5 до 7. Як ці зміни вплинули на рівень цін?

Розв'язання:

Формула Фішера

$$MV=PQ.$$

Рівень цін розраховується за індексним методом:

$$I_P = \frac{I_M \times I_V}{I_Q}.$$

$I_Q = 1$ – у задачі не має інформації стосовно змін об'єму виробництва:

$$I_M = \frac{100 + 3}{100} = 1,03.$$

$$I_V = \frac{7}{5} = 1,4.$$

$$I_P = 1,03 \times 1,4 = 1,44.$$

Ціни зросли в 1,44 рази, або на 44%.

Інфляція – це приріст цін, тобто інфляція дорівнює 44%.

2.3. Кругообіг економічної діяльності

Економічна гра: «Еконо»

NCEE

© Національна Рада з економічної освіти (НРЕО), Нью-Йорк, США. Використано за дозволом НРЕО. Тільки для використання у класі. Передрук або копіювання без письмового дозволу НРЕО заборонено.

Методика проведення гри

1. Поділіть аудиторію на дві групи. Студенти однієї групи представлятимуть ділові фірми, студенти другої — домогосподарства. Кожна Фірма має отримати 1000 грн. у вигляді 10 банкнот по 100 грн. і знак Фірма, щоб відрізнитися впродовж гри. Кожне домогосподарство має отримати 15 карток “Ресурси домогосподарств”.

Примітка: однакову кількість карток “Природних ресурсів”, “Трудових ресурсів” і “Капітальних ресурсів” слід розподілити між домогосподарствами. Втім, необов'язково давати домогосподарству 5 карток кожного типу. Ви можете дати одному студентові 15 карток "Природних ресурсів", а іншому — 10 карток "Трудових ресурсів" і 5

карток "Капітальних ресурсів". Загальна кількість карток, наданих кожному домогосподарству, має становити 15.

2. Доручіть студентам прочитати інструкції до початку гри. У цій грі студенти гратимуть роль або домогосподарства, або ділової фірми.

Домогосподарства: їх роль полягає в тому, щоб продати діловим фірмам трудові та природні ресурси і капітал, необхідні їм для виробництва товарів і послуг. Далі використайте доход, зароблений внаслідок продажу цих виробничих ресурсів, щоб купити у фірм товари і послуги, які ваше домогосподарство хоче споживати. У даній грі ці товари і послуги називаються Еконо. Успіх домогосподарства вимірюватиметься кількістю нагромаджених ними Еконо. На початку гри домогосподарства отримують 15 карток "Виробничих ресурсів". Вони можуть захотіти продати відразу всі свої ресурси, оскільки ціна цих ресурсів може змінюватися впродовж гри. Втім, чим більше ресурсів вони продадуть, тим більше грошей для придбання Еконо зароблять. Нехай спробують продати всі свої картки ресурсів до завершення справи, оскільки лише кількість Еконо, якою вони володітимуть, враховуватиметься після закінчення гри.

Ділові фірми: їх роль полягає у тому, щоб постачати товари і послуги, які бажать придбати домогосподарства, і одержати в процесі цього доход. У даній справі єдиним товаром, який бажать купити домогосподарства, є Еконо. Для виробництва одного Еконо фірми мають придбати 1 одиницю трудових ресурсів, 1 одиницю природних ресурсів і 1 одиницю капіталу. Вони повинні купувати ці ресурси у домогосподарств за найвигіднішою ціною, про яку вдасться вони зможуть домовитися. Після придбання по 1 одиниці кожного з ресурсів,

фірми можуть здати набір з трьох карток на Фабрику Еконо, яка виробить для них 1 Еконо. Фірми можуть далі продати Еконо будь-якому домогосподарству за найвигіднішою ціною, про яку їм вдасться домовитися. Щоб отримати дохід, вони мають продати Еконо на суму, що перевищує їхні витрати виробництва, які у цій грі становлять заробітна плата, виплачена трудовим ресурсам, рента, сплачена за використання природних ресурсів, і відсоток, сплачений за використання капіталу. Фірми можуть далі використати отримані гроші, щоб купити нові виробничі ресурси для виробництва і продажу нових Еконо. На початку гри фірми мають 1000 грн. Їхній діловий успіх вимірюватиметься гривнями прибутку, який вони зможуть заробити впродовж гри. Фірми повинні намагатися продати всю свою продукцію до завершення гри. Якщо у них скінчилися гроші й немає Еконо для продажу, вони мусять оголосити себе банкрутом і повернутися на своє місце.

Кілька слів про ціни. У цій вправі використовуються лише банкноти по 100 грн. Можна запровадити й інші ціни, окрім 100 грн., 200 грн., 300 грн. тощо, комбінуючи кілька предметів в одній операції. Наприклад, дві картки "виробничих ресурсів" можна продати за 300 грн., що еквівалентно ціні 150 грн. за кожен, п'ять карток можна продати за 300 грн., що еквівалентно ціні 60 грн. за кожен. Проте, учні мають домовлятися про ціну за якою може відбутися обмін з використанням банкнот запропонованої вартості. Пропонований діапазон цін на картки "Виробничих ресурсів" від 50 грн. до 300 грн., проте можлива будь-яка ціна, про яку домовились покупці та продавці і яка може бути сплачена з використанням банкнот у 100 грн.

3. Розмістіть знак "Фабрика Еконо" в тому місці аудиторії, де фірми можуть обмінювати набори з однієї картки "Природні ресурси", однієї картки "Трудові ресурси" та однієї картки "Капітальні ресурси" на один Еконо. Еконо представляє товари та послуги, які продаватимуться домогосподарствам. У ролі персоналу Фабрики Еконо можуть виступати викладач або один зі студентів.

4. Обговоріть інструкції до гри і дайте відповіді на всі питання, що виникли. Учні можуть мати до 20 хвилин для обмінних операцій, але після того, як чверть або третина домогосподарств продали всі свої картки, оголосіть, що обмін закінчиться за п'ять хвилин. Студенти мають знати заздалегідь, коли закінчуються операції, щоб спланувати організований продаж виробничих ресурсів і продуктів, які в них залишились. Переконайтесь, що домогосподарства знають, що їм слід продавати свої картки за гроші і використовувати гроші для купівлі Еконо. Фірми мають платити гроші за картки виробничих ресурсів і потім продавати Еконо домогосподарствам.

5. Спостерігайте за грою. Напевне, деякі домогосподарства спробують обійти виробничий процес і принести свої картки ресурсів безпосередньо на Фабрику Еконо. Поясніть, що у них немає знаку фірми і вони не можуть виробляти Еконо.

6. Обговоріть зі студентами інформацію, яку вони отримали завдяки участі у грі. Обговоріть відповіді студентів, розглянувши схему кругообігу. Призначте одного студента, щоб він написав свій варіант завершеної схеми кругообігу, і нехай решта студентів оцінить його. Продемонструйте схему кругообігу і поясніть кругопотік виробни-

чих ресурсів (чинників виробництва), товарів і послуг (продуктів) та грошових платежів.

7. Для груп з поглибленим вивченням економіки, рекомендуємо пограти в цю гру ще раз, змінивши деякі умови та зробивши розрахунки по ходу гри.

Нові умови:

- домогосподарства отримують різні набори ресурсів (по 15 шт., але частина учасників отримає тільки природні, або тільки трудові ресурси);
- фірми можуть виробляти три різних товари, для виробництва яких необхідна різна кількість ресурсів (наприклад, три види цукерок);
- домогосподарства та фірми мають секретну інформацію про кількість ресурсів на виробництво кожного виду цукерок та про цінність цукерок для споживачів. Кожний гравець одержує таку інформацію (дивись картки: Домашнє господарство; Фірма);

8. По ходу гри зробіть розрахунки: в першому раунді ми можемо розрахувати середню ринкову ціну одного ресурсу.

$$P = \frac{MV}{Q}.$$

M – кількість фірм, які приймають участь у грі \times на кількість грошей, яку видали кожній фірмі. Можна гроші видавати у двох валютах: гривнях та доларах.

Q – кількість ресурсів у грі (кількість домогосподарств \times кількість ресурсів одного домогосподарства).

Отримавши розрахункову ціну одного ресурсу, кожний гравець може порівняти ціну, за якою він продавав (купляв) один ресурс.

У другому раунді розрахуємо ціну одного товару, враховуючи його цінність. Ми знаємо, скільки ресурсів необхідно для виробництва товару. Тому ціна 1 товару = ціна 1 ресурсу \times на кількість ресурсів. Щоб розрахувати вигоди (втрати). Необхідно проаналізувати кінцеві вигоди з витратами.

Для фірм: кінцеві доходи – це гроші, які отримав гравець в кінці гри.

Для домогосподарств: кінцеві вигоди – це кількість товарів, які вони придбали \times на цінність кожного товару за умовами гри.

9. Після аналізу гри “Еконо” можна познайомити студентів ще з одною дійовою особою економіки – державою. Покажіть слайд “кругообіг за участю держави”.

Модель кругообігу допомагає краще зрозуміти, як держава виконує свої перерозподільну, розподільну та стабілізаційну функції.

НАОЧНИЙ МАТЕРІАЛ 1.1

Домашнє господарство

Раунд 1

Вид ресурсу	Кількість	Ціна за 1 шт.
1. Природні		
2. Капітальні		
3. Трудові		

- 1) Розрахунок середньої ціни одного товару (ресурсу) в ринковому кругообігу.

$$MV=PQ$$

M = Кількість фірм \times на кількість грошей у кожній фірм

$$V = 1$$

Q = кількість домогосподарств \times 15

$$P = MV/Q$$

- 2) Відхилення фактичної ціни (P_f) одного товару (ресурсу) від розрахункової (P_r) ціни.
- 3) Вигоди/Втрати: $(P_f - P_r) \times 15 =$

Раунд 2

Ви повинні купити цукерки, які мають для Вас наступну корисність:

Назва цукерки	Корисність однієї цукерки	Кількість цукерок	Загальна корисність
«Золотий ключик»	3 бали		
«Білочка»	2 бали		
«Дюшес»	1 бал		

Всього: _____

1) Розрахунок індексу прибутковості:

$$I \text{ прибутковості} = \frac{\text{Ринкова цінність куплених цукерок}}{\text{Ринкова цінність ресурсів}} =$$

Теоретична ціна 1 цукерки = ціна 1 ресурсу × 3

Ринкова цінність цукерок = ціна 1 цукерки × загальну корисність

Підсумок = Я збільшив (зменшив) свої вигоди на _____ %.

НАОЧНИЙ МАТЕРІАЛ 1.2

Фірма

Раунд 1

Первісний капітал: __грн. та ___ долл. США

Курс: 1 долл.США = 5,00 грн.

Всього: _____ грн.

Вид ресурсу	Кількість	Ціна за 1 шт
1. Природні		
2. Капітальні		
3. Трудові		

1) Розрахунок середньої ціни одного товару (ресурсу) в ринковому кругообігу.

$$MV=PQ.$$

M = Кількість фірм \times на кількість грошей у кожній фірми, $V = 1$

Q = кількість домогосподарств $\times 15$

$$P = MV/Q$$

2) Відхилення фактичної ціни (РФ) одного товару (ресурсу) від розрахункової (Рр.).

$$3) \text{ Вигоди/Втрати: } (Pp - Pф) \times Q =$$

Раунд 2

Ви повинні виробити цукерки, які мають для Вас наступні витрати:

	Набори Н ресурсів ($Z+K+T$)	Кількість цукерок	Ціна за 1 цукерку	Доход від продажу
«Золотий ключик»	1 набір ресурсів			
«Білочка»	2 набори ресурсів			
«Дюшес»	1 набір ресурсів			

Всього: _____

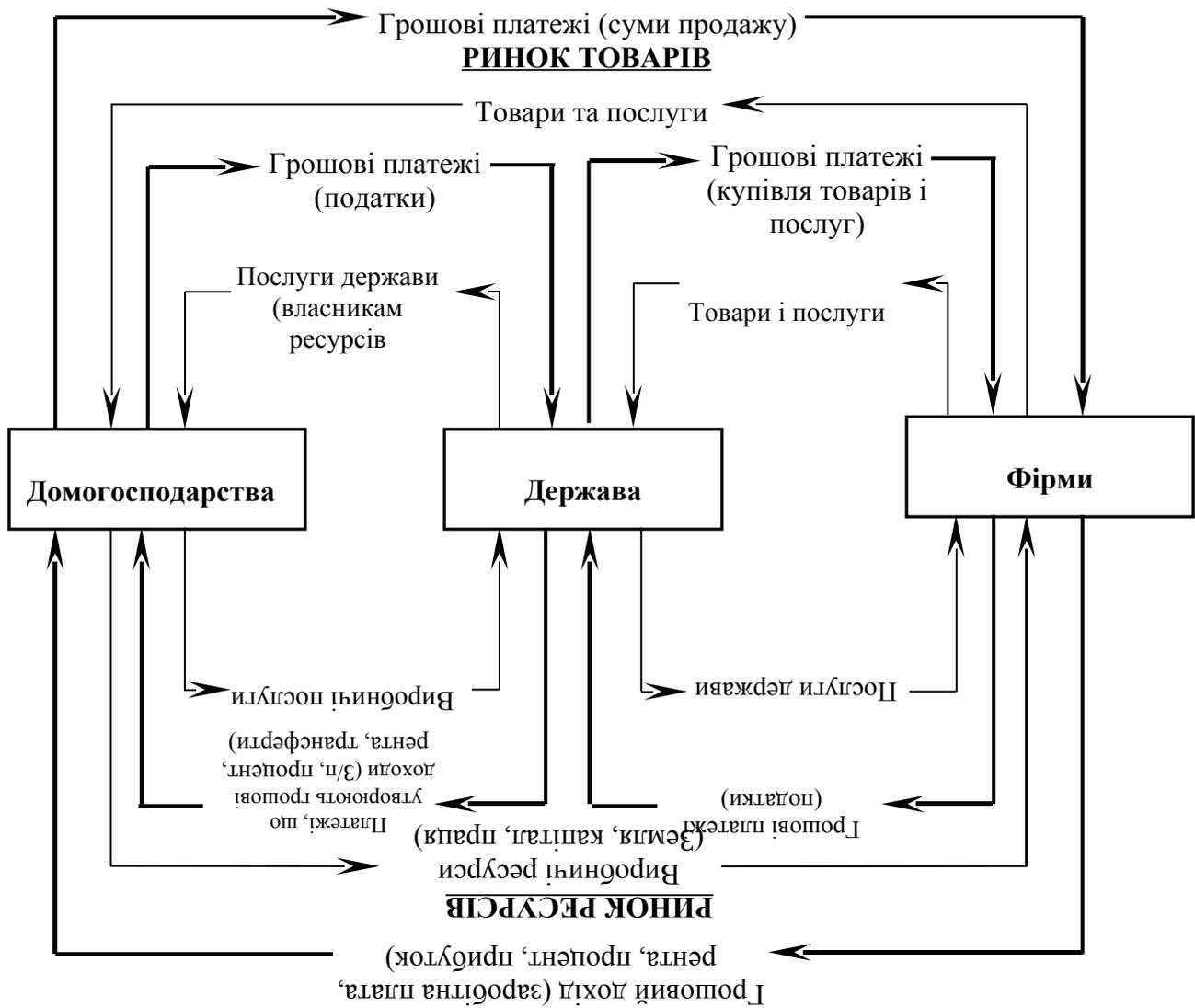
Розрахунок індексу прибутковості:

$$I \text{ прибутковості} = \frac{\text{Дохід від продажу}}{\text{Первісний капітал}} =$$

Теоретична ціна 1 цукерки = ціна ресурсу \times кількість ресурсів

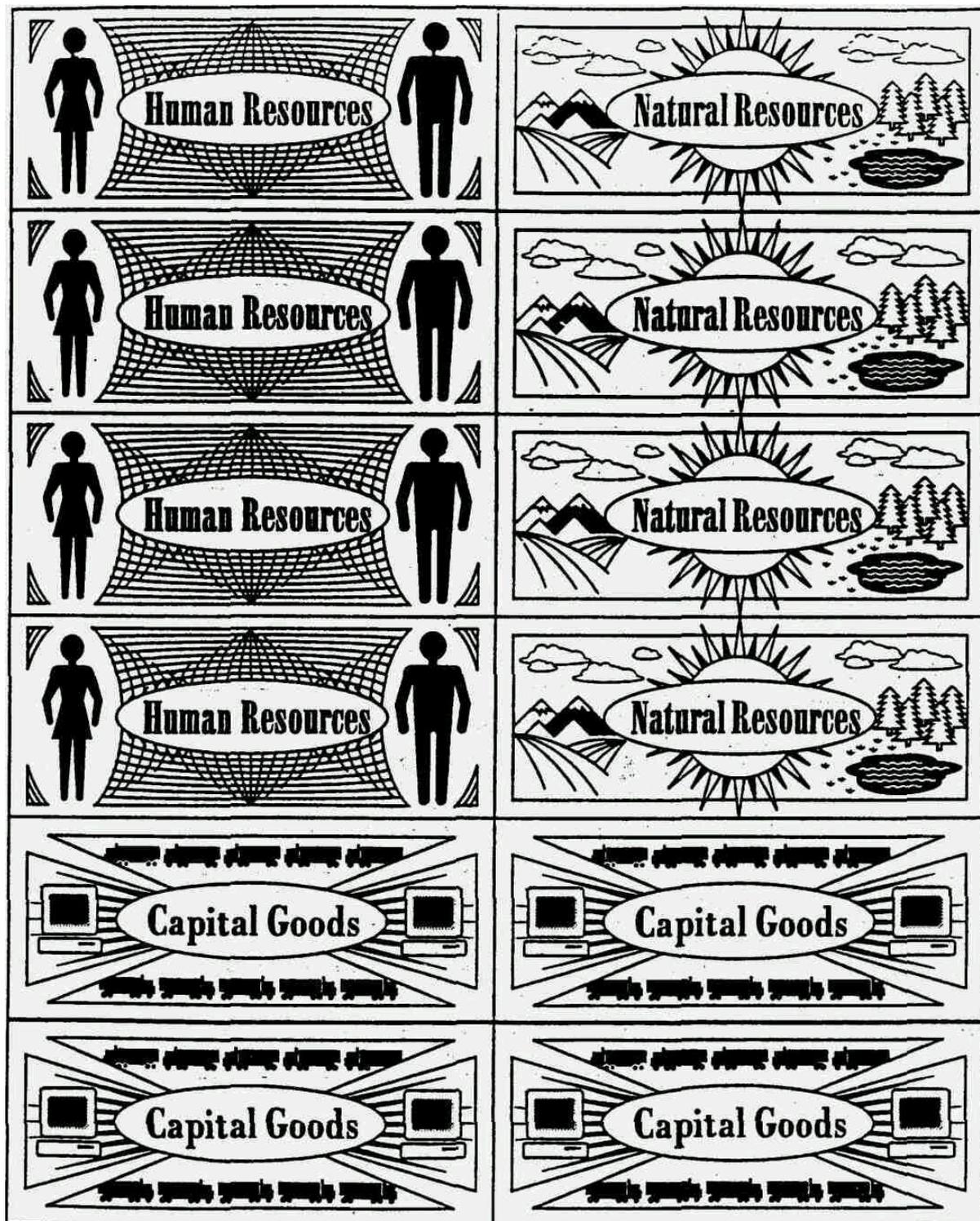
Підсумок = Я збільшив (зменшив) первісний капітал на _____%

Кругообіг за участю держави

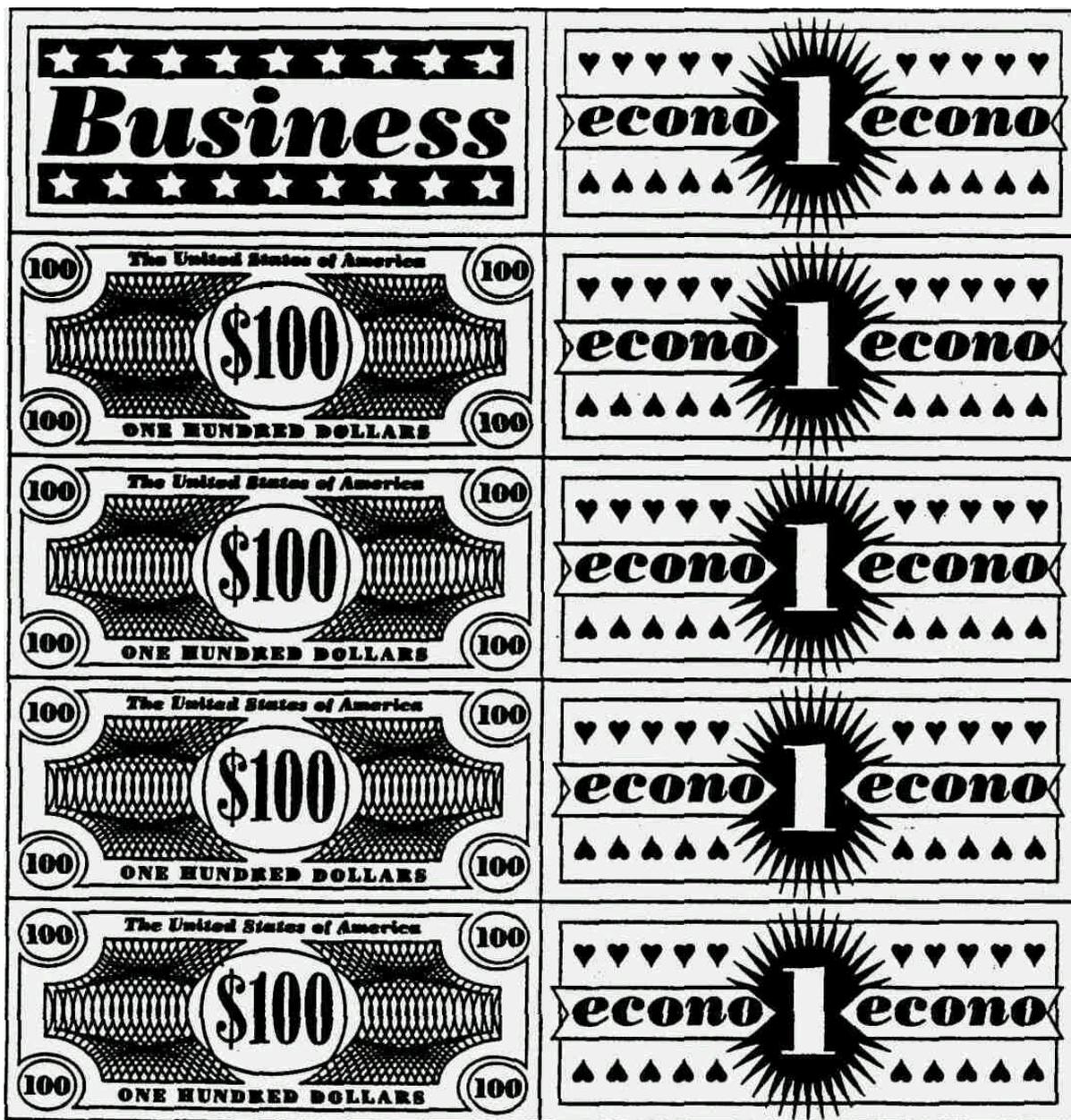

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.1

Картки для гри

Картки для гри

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ 1.3

Картки для гри

1. Вчитель одержав за місяць заробітну плату в розмірі 270 гривень.	2. Учень придбав підручник з економіки за 15 гривень.	3. Дирекція школи з'ясувала, що комп'ютер коштує 2 тис. гривень.
4. У Надійки було п'ять гривень і вона придбала коробку цукерок.	5. Мої фарби коштують шість гривень.	6. В сім'ї Петренко є старовинна картина, яку купив дуже дорого ще прадід.

3. ПРАКТИКУМ

Тести

1. **Проста модель кругообігу ресурсів, продуктів, доходу ілюструє:**
 - А.Процес формування ринкових цін;
 - В.Взаємодію факторів економічного росту;
 - С.Взаємодію між Центральним банком, комерційними банками і тими, хто бере в банків гроші в кредит;
 - Д.Взаємозв'язок основних економічних суб'єктів.

2. **При наявності великої кількості недоліків, ціновий механізм має одну незаперечну перевагу, що знаходить свій вираз у:**
 - А.Стабільному розвитку економіки;
 - В.Наданні особистої свободи всім суб'єктам ринку;
 - С.Ефективному розподілі ресурсів;
 - Д.Зрівняльному розподілі доходу.

3. **Спеціалізація мала велике значення у розвитку суспільства і призвела:**
 - А.До зниження загального рівня потреб;
 - В.До необхідності виникнення грошей;

С. До того, що певного товару стали виробляти більше, ніж у ньому існує суспільна потреба;

Д. До зростання трудомісткості виробництва.

4. Кількість паперових грошей, необхідних для обігу, при збільшенні швидкості звертання обігу грошової одиниці:

А. Збільшиться;

В. Зменшиться;

С. Залишиться колишнім без змін;

Д. Залежності між цими двома величинами не існує.

5. Купівельна спроможність грошей в умовах інфляції:

А. Зменшується;

В. Збільшується;

С. Не знає змін;

Д. Може як збільшуватися, так і зменшуватися.

2. Які два типи ринку включені в модель кругообігу?

Е. Реальний і грошовий;

Є. Реальний і ринок продуктів і послуг;

Г. Грошовий ринок і ринок ресурсів;

Н. Ринок продуктів і послуг та ринок ресурсів.

3. Якщо в ринковому кругообігу швидкість обігу грошової маси (за інших рівних умов) збільшується на 10%, то це призведе до того, що:

I.Ціни на 10% зменшаться;

J.Зменшиться на 10% інфляція;

K.Інфляція складе 10%;

L.Збільшиться в 1,1 рази інфляція.

4. У схемі ринкового кругообігу плата за електроенергію родиною Петренко виражає спрямування (рух):

M.Грошових потоків від домогосподарств на ринок ресурсів;

N.Грошових потоків від фірм на ринок товарів і послуг;

O.Грошових потоків від домогосподарств на ринок товарів і послуг;

P.Грошових потоків від домогосподарств безпосередньо до фірм.

5. За рівнянням Фішера зростання пропозицій грошей на 6%:

Q.Не вплине на швидкість обігу грошей та обсяг виробництва;

R.Призведе до зростання обсягу виробництва менш ніж на 6%, якщо швидкість обігу грошей зменшиться;

S.Не вплине на рівень цін, якщо обсяг виробництва збільшиться на 6%, а швидкість обігу грошей не зміниться;

T.Призведе до зростання рівня цін більш ніж на 6%, якщо обсяг виробництва збільшиться.

6. Гроші – це...

U. Загальний еквівалент, через який вимірюється вартість всіх товарів та послуг;

V. Золото і срібло, яке використовується для обміну на інші товари;

W. Будь-який товар, який здатний обмінюватися на будь-який інший товар;

X. Платіжний засіб, який декларується державою.

Задача

Центральний Банк країни здійснив емісію грошей в розмірі 10% від грошової маси, що знаходилась в обігу. За цей період знизився обсяг виробництва на 3%. Як зміняться ціни за цей час в країні?

Творче завдання

На схемі кругообігу змішаної економіки знайдіть місце ринковим суб'єктам, об'єктам та грошовим потокам:

1. Сімейне кафе “Пролісок” сплатило за електроенергію.
2. Приватне підприємство з надання послуг по ремонту телевізорів сплатило податок з прибутку.
3. Сім'я Петренко сплатила за комунальні послуги.
4. Акціонерне товариство заплатило рекламному агентству за послуги.
5. Програміст.

6. Пенсіонер, колишній робітник приватної фірми, одержав пенсію.
7. Гроші.
8. Народні промисли одержали субсидії на розвиток.
9. Міська адміністрація організувала “Свято міста”.
10. Сім'я Петренко одержала юридичну консультацію.
11. Держадміністрація закупила комп'ютери.
12. Вчитель найнявся на роботу в державну школу.
13. Державне підприємство з виробництва взуття одержало прибуток.
14. Студент державного ВУЗу одержав освіту.

4. ВІДПОВІДІ ДО ПРАКТИКУМУ

Тести

1.D. 2.C. 3.B. 4.B. 5.A. 6.D. 7.C. 8.C. 9.C. 10.A.

Задача

1,134 ціни зросли на 13,4%.

Творче завдання

